

Recenzja rozprawy doktorskiej
Pani mgr Agaty Kałabunowskiej
pt. *Współczesne idee niemieckiego ekstremizmu prawicowego*

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska dotyczy problematyki zjawiska ekstremizmu prawicowego w Niemczech. Wpisuje się w badania prowadzone na gruncie nauk społecznych, w tym przede wszystkim nauki o polityce. Wybór tematu oceniam pozytywnie. Tego typu ujęcie badawcze jest istotne zarówno z punktu widzenia wzbogacenia istniejących ustaleń naukowych, jak i praktyki życia społecznego i politycznego.

Głównym celem dysertacji doktorskiej jest analiza założeń ideowych głównych ugrupowań skrajnej prawicy we współczesnych Niemczech. Dodatkowo celem rozprawy jest „systematyzacja wiedzy na temat dotychczasowych teorii naukowych dominujących w badaniach nad ekstremizmem prawicowym oraz możliwości ich skutecznego zastosowania w odniesieniu do współczesnych ruchów skrajnych” (s. 14). Doktorantka poszukuje odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób należy potraktować współczesne zjawisko ekstremizmu politycznego w Niemczech, czy przynależy ono do trzeciej fali ekstremizmu prawicowego, czy też można mówić o czwartej fali. Formułuje także szereg pytań badawczych: „Czy poddane analizie partie i organizacje klasyfikuje się trafnie w dyskursie publicznym jako skrajnie prawicowe? Jakie są możliwe sposoby definiowania ekstremizmu prawicowego? Co w warunkach niemieckich stanowi główny wyznacznik

ekstremizmu prawicowego pod względem ideowym? Jakie idee wchodzą w skład rdzenia ideologicznego ugrupowań skrajnie prawicowych we współczesnych Niemczech? Czy i w jaki sposób dotychczasowe badania nad skrajną prawicą rzutują na obecną burzliwą dyskusję nad skrajną prawicowością w Niemczech i Europie? Czy obecny stan ilościowy i jakościowy nowych ugrupowań na scenie skrajnie prawicowej w Niemczech pozwala na sformułowanie twierdzenia, że mamy do czynienia ze skrajną prawicą nowego typu?” (s. 9). Cel badawczy rozprawy oraz postawione pytania badawcze nie budzą wątpliwości, są jak najbardziej aktualne i istotne dla rozwoju nauk o polityce.

Autorka deklaruje weryfikację trzech hipotez badawczych. Zgodnie z pierwszą hipotezą badawczą Autorka rozprawy zakłada, że „Poddane analizie partie i organizacje wpisują się w o wiele większym stopniu w przyjmowaną w niemieckiej literaturze przedmiotu politologiczną definicję skrajnej prawicy. Definicja funkcjonująca na potrzeby prawno-administracyjne Niemiec nie uwzględnia szerokiego spektrum tego zjawiska” (s. 15). W kolejnej hipotezie badawczej przyjęto, że „Poddane analizie partie i organizacje prawicowe wykazują spójną wizję ideologiczną. W wizji tej daje się wyodrębnić idee kluczowe, przyległe i peryferyjne” (s. 15). Trzecia hipoteza zakłada, że „Intensywność działalności oraz charakter współczesnych ugrupowań skrajnie prawicowych, a także debata publiczna im towarzysząca, pozwalają na zakwalifikowanie ich do nowej fali ekstremizmu politycznego” (s. 16). Doktorantka wykazuje dużą świadomość metodologiczną. Podkreśla wagę użycia określonych terminów naukowych, uwarunkowania badanego zjawiska oraz usytuowania go w określonym czasie. Przedstawia także argumenty przemawiające za skoncentrowaniem się na analizie ideowego aspektu funkcjonowania skrajnej prawicy we współczesnych Niemczech.

Wykazuje bardzo dobre rozeznanie odnośnie do możliwych sposobów realizacji wyznaczonych celów badawczych. Metody i techniki badawcze deklarowane przez Autorkę do realizacji postawionego celu badawczego zostały wskazane w sposób prawidłowy i znalazły zastosowanie w procesie badawczym.

Rozprawa doktorska Pani Agaty Kałabunowskiej tworzy logiczną i wewnętrźnie spójną całość złożoną z sześciu rozdziałów: 1) *Pojęcie „Rechtsextremismus”*; 2) *Kierunki badań nad ekstremizmem prawicowym*; 3) *Pojęcie skrajnej prawicy w niemieckim systemie instytucjonalno-prawnym, naukach społecznych oraz dyskursie publicznym*; 4) *Skrajna prawica we współczesnych Niemczech*; 5) *Współczesne idee ekstremizmu prawicowego w świetle literatury przedmiotu i własnej analizy morfologicznej*; 6) *Współczesna skrajna prawica w Niemczech jako nowa fala ekstremizmu prawicowego*. Pracę otwiera *Wstęp*, a zamykają *Zakończenie*; *Bibliografia*; *Spis tabel, schematów, wykresów i grafik*. Całość rozważań poprzedza *Wstęp*, w którym jednoznacznie określono problem badawczy, cele, hipotezy badawcze oraz strukturę pracy.

W rozdziale pierwszym nt. *Pojęcie „Rechtsextremismus”* Autorka analizuje tytułowe pojęcie tłumaczone jako skrajna prawica w kontekście ekstremizmu politycznego, prawicowego radykalizmu, radykalnej prawicy, nazizmu, faszystów (neofaszystów), Nowej Prawicy oraz populizmu. Na uznanie zasługuje zwłaszcza analiza skrajnej prawicy w kontekście populizmu. Doktorantka wykazała się bardzo dobrym rozeznanie w literaturze przedmiotu. Przeprowadziła dogłębną analizę uwarunkowań i konsekwencji wynikających z określonych koncepcji i podejść naukowych. W kolejnym liczącym półtorej strony tekstu podrozdziale podjęto próbę krytyki pojęć skrajna prawica

i ekstremizm prawicowy. Odniesiono się także do form działalności skrajnie prawicowej. Półtorej strony tekstu przeznaczonej na to zagadnienie budzi niedosyt.

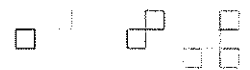
W rozdziale drugim nt. *Kierunki badań nad ekstremizmem prawicowym* skoncentrowano się na analizie psychologicznej zjawiska, socjoekonomicznej, kulturowej. Wskazano także na wyniki badań nad partiami skrajnie prawicowymi oraz skrajną prawicą postrzeganą jako ruch społeczny. Przegląd kierunków badań nad ekstremizmem prawicowym pozwolił Autorce na doprecyzowanie przedmiotu badań: „W niniejszej pracy również uwzględniono skrajną prawicę zorganizowaną w formie ruchów społecznych bądź luźnych stowarzyszeń. Ograniczenie badania jedynie do partii skrajnych nie pozwoliłoby na wskazanie pełnego wachlarza ideologicznego skrajnej prawicy w Niemczech” (s. 63-64).

Rozdział trzeci zatytułowany *Pojęcie skrajnej prawicy w niemieckim systemie instytucjonalno-prawnym, naukach społecznych oraz dyskursie publicznym* ma na celu rekonstrukcję rozumienia skrajnej prawicy w obszarach wyznaczonych tytułem rozdziału. Istotne są rozważania nad ekstremizmem prawicowym na gruncie administracyjno-prawnym w Niemczech. Podobnie ważne okazują się ujęcia prezentowane choćby w ramach teorii ekstremizmu politycznego. Analizę uzupełnia wybór źródeł i katalog cech ideologicznych przypisywanych radykałom prawicowym (tabela na stronach 88-89). W kontekście tytułu rozdziału trzeciego wątpliwości może budzić sposób sformułowania tytułu dla podrozdziału piątego: *Tło społeczno-historyczne współczesnej skrajnej prawicowości w Niemczech*. Celem tej części rozprawy miała być analiza pojęcia skrajnej prawicy w dyskursie publicznym. Pokazano tu raczej radykalizację społeczeństwa

niemieckiego. Brakuje choćby kilku zdań podsumowania i porównania wyników przeprowadzonych analiz.

W czwartym rozdziale dysertacji zatytułowanym *Skrajna prawica we współczesnych Niemczech* Pani mgr A. Kałabunowska poddała analizie pięć ugrupowań i organizacji skrajnej prawicy w Niemczech. Należą do nich: Narodowodemokratyczna Partia Niemiec, Pro Bewegung, Die Rechte, Ruch Identytarystów, Alternatywa dla Niemiec. Poszczególne podmioty zostały przedstawione w ujęciu chronologicznym. Podstawę do analizy stanowiły oficjalne programy polityczne, założenia ideowe bądź programowe. Zostały one poddane analizie jakościowej dzięki zastosowaniu otwartego klucza kategoryzacyjnego. Jak wskazuje Autorka, „Pogrupowane w poszczególne kategorie fragmenty tekstu zostały następnie poddane analizie ideologicznej w myśl koncepcji morfologicznej analizy ideologii Michaela Freedena, zgodnie z którą uznaje się, że za konkretnymi pojęciami i sformułowaniami kryją się koncepcje polityczne będące częścią ideologii. Cały proces badawczy zakończony został analizą porównawczą” (s. 113). Ta część rozprawy jest najobszerniejsza i zarazem najbardziej wartościowa. W odniesieniu do poszczególnych ugrupowań i organizacji zastosowano jednakowy układ analizy. Na wstępie dokonano ogólnej charakterystyki danego ugrupowania lub organizacji, następnie przeprowadzono analizę programu ideowego i politycznego, w podsumowaniu zawarto między innymi klucz kategoryzacyjny. Na pochwałę zasługuje przeprowadzona analiza porównawcza założeń programowych analizowanych ugrupowań i organizacji skrajnej prawicy w Niemczech.

W piątym rozdziale dysertacji zatytułowanym *Współczesne idee ekstremizmu prawicowego w świetle literatury przedmiotu i własnej analizy morfologicznej* poddano

analizie między innymi idee nacjonalizmu, koncepcję silnego państwa, wrogość wobec obcych, antyindywidualizm. W podrozdziale piątym Doktorantka sygnalizuje także inne idee, obejmujące rewolucyjność, antydemokratyczność oraz antyliberalizm. Jak słusznie podkreśla, „[...] sporną kwestią pozostaje nawet to, czy skrajną prawicę warto w ogóle analizować pod kątem jej spojrzenia na kwestie gospodarcze” (s. 290). Istotna jest konstatacja Autorki odnośnie do dogmatyzmu: „Wydaje się, że bardziej adekwatnym byłoby uznanie go za styl wyznawania przez skrajną prawicę poszczególnych elementów jej ideologii. Powodem, dla którego eksponuję ten składnik radykalnego sposobu myślenia w niniejszym podrozdziale, jest fakt, że myśl skrajnie prawicowa nie byłaby tym samym, gdyby ekstremiści podchodzili do jej poszczególnych komponentów w sposób obojętny” (s. 293). Ważne miejsce w kontekście zagadnień wyznaczonych do realizacji w rozdziale piątym zajmuje podrozdział, prezentujący idee kluczowe, przyległe i peryferyjne ideologii skrajnie prawicowej. Jak podkreśla Doktorantka, „Mimo, że argumentacja skrajnej prawicy jest niejednokrotnie mało wysublimowana, przy bliższym zapoznaniu się z nią można zauważyć, że dobór preferowanych konceptów politycznych i towarzyszącego im słownictwa nie jest przypadkowy” (s. 295).

W ostatnim rozdziale nt. *Współczesna skrajna prawica w Niemczech jako nowa fala ekstremizmu prawicowego* analizowane są różne ujęcia i koncepcje periodyzacji historii ekstremizmu w Niemczech. Przykłady takich periodyzacji zamieszczono w tabeli na stronach 301-303. W przekonaniu Autorki, „mamy obecnie do czynienia z nową fazą rozwoju ekstremizmu prawicowego w Niemczech. Za jej datę początkową uznaję przełom lat 2012/2013 [...]. Kulminacja tej fazy przypada z kolei na lata 2016 i 2017 –

okres największych sukcesów wyborczych AfD i moment wprowadzenia przez nią deputowanych do Bundestagu” (s. 305).

Do mocnych stron rozprawy należy waga problematyki badawczej, w sposób właściwy wyznaczony cel badań, związane z nim pytania badawcze i sformułowane hipotezy badawcze. Na uznanie zasługuje świadomość metodologiczna oraz pogłębiona wiedza Doktorantki w zakresie wyznaczonym tematem rozprawy doktorskiej. Do mocnych stron rozprawy należy również wykorzystanie przez Panią mgr A. Kałabunowską licznych źródeł (aktów prawnych; dokumentów i publikacji partii i organizacji skrajnych; danych statystycznych; raportów), opracowań naukowych (monografii autorskich, monografii redagowanych, artykułów naukowych); filmów oraz materiałów internetowych. Podział zastosowany w *Bibliografii* jest właściwy, a przywołane w niej pozycje pozwalają na przeprowadzenie analizy badawczej oraz na weryfikację postawionych hipotez badawczych. Mocną stroną dysertacji doktorskiej jest jej duża przejrzystość. Język rozprawy ma charakter naukowy. Generalnie Autorka opanowała zasady dotyczące opisu bibliograficznego oraz przygotowywania bibliografii. Przygotowana rozprawa w pełni zasługuje na opublikowanie.

Do słabych stron rozprawy należy zaliczyć duże dysproporcje pod względem objętości poszczególnych rozdziałów (rozdział pierwszy liczy 20 stron, rozdział drugi – 13 stron, rozdział trzeci – 46 stron, rozdział czwarty – 154 strony, rozdział piąty – 31 stron, rozdział szósty – 11 stron). Wątpliwości budzi niewielka objętość ostatniego rozdziału, w którym Doktorantka weryfikuje trzecią hipotezę badawczą. W *Zakończeniu* nie odniesiono się do pytań badawczych i postawionych hipotez badawczych. W rozprawie występują nieliczne błędy tzw. literowe. Drobną uwagą dotyczy przypisów: w

części z nich nie jest stosowana zasada brzytwy Ockhama (w skróconych opisach podajemy albo tytuł książki, albo *dz. cyt.*).

Biorąc pod uwagę mocne i słabe strony rozprawy doktorskiej Pani mgr A. Kałabunowskiej, stwierdzam, że recenzowana rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie ważnego problemu naukowego. W sposób jednoznaczny został zdefiniowany problem badawczy, zaś w celu jego realizacji zastosowano właściwą metodologię badań. Analizie poddano niezbędne źródła i opracowania naukowe. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Agaty Kałabunowskiej do publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

Lublin, w sierpniu 2019 r.

Maria Marcelina Rytko

